

Journal of Islamic Education Research

Faculty of Literature and Humanities

Shahid Bahonar University of Kerman

Vol. 9, No. 1, Serial 15, 2023

Investigating the effect of moral education with Islamic approach on marital adjustment ¹

S. Mousavi, Ph. D. University of Esfahan, Esfahan, Iran. setarehmousavi@gmail.com²

M. shafiee varzaneh, University of Ravansar, Ravansar Iran.

Abstract: Marital adjustment is an evolutionary process in a relationship between couples, which refers to a state of adjustment in different areas of the couple in which there may be conflict. The aim of this study was to investigate the effect of moral education with Islamic approach on marital adjustment. The experimental research method was quasi-experimental using pre-test-post-test. The statistical population of this study included married students of Payame Noor University of Isfahan in 1397. 30 married students of Payame Noor University of Isfahan were selected as participants by random sampling method and were randomly divided into two experimental groups (15 pairs) and control group (15 pairs). 10 sessions of moral education with Islamic approach were held for the experimental group. The research instrument was Spinner Marital Scale (1976). Data analysis was performed using multivariate analysis of covariance. The results of data analysis showed that there is a significant difference between the two groups in terms of marital adjustment and its dimensions (two-person satisfaction, two-person correlation, two-person agreement and expression of love). Accordingly, moral teachings based on the Islamic approach can be effective in improving interpersonal and marital relationships. In general, the findings indicate the need to include a moral education program for couples.

Keywords: Islamic approach, marital adjustment, moral education

¹. Received: 5 March 2020 Revised: 10 October 2020 Accepted: 18 May 2022 Published online: 23 September 2023

². Corresponding Author.

مجله پژوهش‌های تعلیم و تربیت اسلامی

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دانشگاه شهید باهنر کرمان

سال نهم، شماره اول، بهار و تابستان ۱۴۰۲

بررسی تاثیر آموزش اخلاقی با رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی^۱

ستاره موسوی، دکترای برنامه‌ریزی درسی، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.^۲

setarehmousavi@gmail.com

مهدی شفیعی ورزش، دانشجوی کارشناسی ارشد تکنولوژی آموزشی، دانشگاه روانسر، روانسر، ایران.

چکیده

سازگاری زناشویی یک فرایند تکاملی در رابطه بین زوجین است که به حالتی از تطابق در حوزه‌های مختلف زوجین که ممکن است در آنها تعارض وجود داشته باشد، اطلاق می‌شود. هدف این پژوهش، بررسی تاثیر آموزش اخلاقی با رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی بود. روش پژوهش آزمایشی از نوع شبه آزمایشی با استفاده از پیش‌آزمون-پس‌آزمون بوده است. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشجویان متأهل دانشگاه پیام نور اصفهان در سال ۱۳۹۷ بود. ۳۰ نفر از دانشجویان متأهل دانشگاه پیام نور اصفهان با روش نمونه‌گیری تصادفی به عنوان شرکت‌کننده انتخاب شدند و به صورت تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۵ زوج) و گروه کنترل (۱۵ زوج) قرار داده شدند. برای گروه آزمایش ۱۰ جلسه آموزش اخلاقی با رویکرد اسلامی برگزار شد. ابزار پژوهش مقیاس زناشویی اسپینر (۱۹۷۶) بود. تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از تحلیل کواریانس چند متغیره انجام شد. نتایج تجزیه و تحلیل داده‌ها نشان داد که بین دو گروه از نظر سازگاری زناشویی و ابعاد آن (رضایت دو نفری، همبستگی دو نفری، توافق دو نفری و ابراز محبت) تفاوت معنی‌داری وجود دارد. بر این اساس، آموزه‌های اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی می‌تواند در بهبود روابط بین فردی و زناشویی موثر واقع شود. در کل یافته‌ها لزوم گنجانیدن برنامه آموزش‌های اخلاق محور به زوجین را متذکر می‌سازد.

واژه‌های کلیدی: رویکرد اسلامی، سازگاری زناشویی، آموزش اخلاقی.

^۱ تاریخ دریافت: ۱۵ اسفند ۱۳۹۸ تاریخ بازنگری: ۱۹ مهر ۱۳۹۹ تاریخ پذیرش: ۲۸ اردیبهشت ۱۴۰۱ تاریخ انتشار: ۱ مهر ۱۴۰۲

^۲ نویسنده مسئول

۱- مقدمه

ازدواج از جمله مسائلی است که اساس زندگی بشری بدان وابسته می‌باشد که از طریق آن، زوجین در ارتباطی متقابل با همسر خود قرار می‌گیرند. کیفیت تعامل، بخشی اساسی در ارتباط زوجی و همچنین انواع دیگر ارتباطات انسانی می‌باشد. ارتباط اعضای خانواده، به‌عنوان تاثیرگذارترین نهاد بر بدنه زندگی اجتماعی بر پایه ازدواج بنا شده است. به گونه‌ای می‌توان گفت خانواده سالم جامعه سالم را پرورش می‌دهد بنابراین اهمیت کیفیت خانواده بیش از هر نهاد اجتماعی دیگری است، یکی از رایج‌ترین مفاهیم برای تعیین کیفیت روابط خانوادگی، سازگاری زناشویی^۱ است. سازگاری زناشویی، حالتی است که در آن، احساسی کلی از رضایت و شادکامی در زن و شوهر نسبت به ازدواج شان و نسبت به یکدیگر وجود دارد (کارلسون و اسپری^۲، ۲۰۱۰).

لی مسترز^۳ (۱۹۸۳)؛ به نقل از گوردون و همکاران^۴، ۲۰۰۹) ازدواج را به عنوان ظرفیت سازگاری و انطباق و توانایی حل مساله مطرح کرده است؛ به عبارت دیگر، سازگاری را به صورت عملیاتی، هم به عنوان فرایند رابطه زناشویی و هم نتیجه این فرایند تعریف می‌کند. سازگاری زناشویی فرایندی است که در طول زندگی زوجین بوجود می‌آید؛ زیرا که لازمه آن انطباق سلیقه‌ها، شناخت صفات شخصیتی، ایجاد قواعد رفتاری و شکل‌گیری الگوهای مرادده‌ای است، (بوچارد و همکاران^۵، ۱۹۹۹). سازگاری زناشویی وضعیتی است که در آن زن و شوهر از همدیگر احساس رضایت دارند (مینوتی و همکاران^۶، ۲۰۱۰: ۷۴۷). اسپوماچر^۷ و لئونارد^۸ (۲۰۰۵) خصوصیات زوجین سازگار را به شرح زیر بیان می‌کنند: ۱- احساس خوشبختی. ۲- ارضای کامل نیازهای جسمانی و عاطفی. ۳- باروری یکدیگر. ۴- امکان شکوفایی برای هر دو. ۵- پشتیبانی متقابل دارند، ۶- مراقبت، توجه به رفاه و خوشبختی یکدیگر، احترام متقابل، احساس مسئولیت اختیاری (نه اجباری) نسبت به نیازهای یکدیگر.

دین یکی از مولفه‌هایی است که بر کیفیت زندگی^۹ زناشویی تاثیر زیادی دارد. مذهب از موثرترین تکیه‌گاه‌های روانی به شمار می‌رود که قادر است معنای زندگی را در بستر زندگی فراهم کند و در شرایط خاص با فراهم‌سازی تکیه‌گاه تبیینی، فرد را از تعلیق و پوچی نجات دهد و به زندگی وی معنا بخشد (والش^{۱۰}، ۲۰۰۹)؛ بنابراین، دین ارکان اصلی فرهنگ هر ملتی است که جامعه را هدایت و انسجام می‌بخشد. (مصطفی و همکاران^{۱۱}، ۲۰۱۲: ۱۱۸۱). ایجاد ارتباط معنوی با خالق به فرد این اطمینان را می‌دهد که نیروی قوی همیشه او را حمایت می‌کند (ویور و فلائلی، ۲۰۰۴: ۱۲۱۳). مذهب، اثری مستقیم بر تعهد زناشویی و وفاداری جنسی می‌گذارد (گودمن و دلاهی^{۱۲}،

1- Marital adjustment

2 - Carlson, & Sperry

3 - Lemasters

4 - Gordon, Hughes, Tomcik, Dixon, & Litzinger

5 - Bouchard

6- Minnotte, . , Pedersen, and Mannon

7 -Schumacher

8 -Leohard

9- Quality of Life

10 -Walsh

11- Mustafa, . , Loper, . , Purden, . , Zelkowitz& Baron

12- Goodman, M. A. , & Dollahite,

۲۰۰۷: ۱۴۲)؛ با وجود این، تفاوت در ارزش‌های مذهبی زن و شوهر می‌تواند به افزایش تعارضات زناشویی بینجامد (ماهونی^۱، ۲۰۰۵: ۵۶۰). مذهب، به عنوان مؤثرترین تکیه‌گاه روانی به شمار می‌رود (بهرامی احسان، ۱۳۷۸: ۲۷). ارزش‌های مذهبی پیش‌بینی‌کننده موفقیت یک رابطه زناشویی است (دلاهیته و لامبرت^۲، ۲۰۰۷: ۲۹۱؛ ماهونی^۳، ۲۰۰۵: ۵۶۰؛ لر^۴، ۱۹۸۵: ۲۱۶؛ لامبرت و دلاهیته، ۲۰۰۷: ۲۹۲؛ هوی و همکاران^۵، ۲۰۰۷: ۵۱۳).

باورهای مذهبی در زندگی مردم ایران نقش مهمی بازی می‌کنند و افراد در مواقع بحرانی مانند رفع نیازهای روحی و همچنین برای کسب رضایت از زندگی از ارزش‌ها و اعتقادات، بیشتر بهره می‌برند در واقع، دینداری و حضور در اجتماعات مذهبی و انجام وظایف مذهبی می‌تواند بر سلامت روانی و جسمانی و بهبود سطح کیفیت زندگی افراد و نگرش آنها نسبت به زندگی زناشویی تأثیر داشته باشد. پژوهش‌های متعددی در مورد چگونگی کنش‌های مذهب در تأمین سلامت روان صورت گرفته که همگی بیانگر این است که مذهب و گرایش‌های مذهبی سبب کاهش اضطراب و افسردگی می‌شوند و سبب افزایش رضایت از زندگی و سازگاری اجتماعی می‌شود (صدیقی و همکاران، ۱۳۹۳). بنابراین، برخورداری از دین و تعالیم مذهبی مشترک، پایبندی و تعهد به آن، اعتقاد و تمایل به مناسک و آیین‌های مذهبی، علاوه بر اینکه از فردی موجب بهبود سلامت روان می‌شود در بعد خانوادگی نیز موجب دلگرمی، سرزندگی، نشاط و اشتیاق زوجین به یکدیگر است که می‌تواند سطح سازگاری زناشویی افراد را تحت تأثیر قرار دهد. در این باره، تربیت اخلاقی یکی از ابعاد تربیتی است که برای بهبود کیفیت زندگی فردی و اجتماعی در اسلام بسیار بر آن تاکید می‌شود.

مکتب اخلاقی و تربیتی اسلام، به انسان به عنوان مظهر خداوند و خلیفه الهی می‌نگرد؛ به همین دلیل، پیامبر اکرم^(ص) فرمودند: «إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۱۶: ۲۱۰) جز این نیست که من برای به پایان رساندن مکارم اخلاق، مبعوث شدم. «اسلام فقط به دنبال تربیت نازل اخلاقی انسان نیست؛ بلکه اوج اخلاق و بزرگواری‌های اخلاقی و به عبارت بهتر، اخلاق خداوند را بر سر راه انسان قرار می‌دهد و او را به همین اندازه، بزرگ و نامحدود تربیت می‌کند. هدف از اخلاق در اسلام، رشد انسان تا مرحله دوستی و قرب خداوند و رسیدن به مقام خلافت الهی است؛ به همین دلیل نیز نیازمند به یک الگوی معصوم، یک خلیفه الهی و یک انسان کامل است. پیامبر اسلام^(ص): «کاملترین مردم از جهت ایمان، کسی است که اخلاقش خوب تر باشد و بهترین شما کسانی هستند که نسبت به همسران خود خوش رفتارتر باشند.» (مجلسی، ۱۳۸۶، ج ۱: ۳۸۹) امام باقر^(ع) فرمودند: خداوند متعال برای مردان جهاد را مقرر داشت و برای زنان نیز جهاد را منظور داشت و جهاد مردان آن است که مال و جان خویش را در راه خدا ایثار کنند، ولی جهاد زنان آنست که بر اذیت‌های شوهر و غیرت‌ورزی‌های او صبر کنند. (حرعاملی، ۱۳۸۷، ج ۲۰: ۱۵۷)

1- Mahoney

2- Dolahite & Goodman

3- Mahoney

4- Lauer

5- Hui et al

بنابراین، تربیت اخلاقی بستر خوشبختی و بدبختی انسان‌ها و جوامع است. مسئله اخلاق، تهذیب نفس و آراسته شدن به فضائل اخلاقی در اسلام بسیار اهمیت دارد. انسان، مستعد اتصال به همه کمالات است؛ اما وصول به آن‌ها در گرو تربیت اخلاقی صحیح می‌باشد و برای رسیدن به هدف والای قرب الی الله باید بهترین شیوه‌ها را انتخاب نمود. در نظام اسلامی، هدف کسب رضای خداست. از طرف دیگر، روابط حاکم بر زندگی افراد، متأثر از دیدگاه ملهم از سبک زندگی است؛ بنابراین، تأثر تربیت اخلاقی بر سازگاری زناشویی انکارناپذیر و اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین با عنایت به نقشی که آموزش و پرورش در کشف و بروز استعداد‌های انسان دارد، می‌طلبد تا با تدوین برنامه‌های محتوایی و تهیه نقشه راهی فراگیر و همه جانبه، مرییان را در امر تربیت اخلاقی یاری کرده و مطابق با مقتضیات زمان نسبت به بازآفرینی ارزش‌های اخلاقی و پویایی آن اقدام کنند (باقری، ۱۳۸۶).

از سوی دیگر به افزایش تنش‌های خانوادگی و طلاق در بستر جامعه (قاسمی و ساروخانی، ۱۳۹۳) و نقشی که برنامه‌های آموزشی به مثابه نخستین گام به منظور بهبود بخشیدن به روابط خانوادگی سالم است. بدون مراقبت، آموزش و آگاه سازی اعضای این واحد اجتماعی، رشد و تحول عاطفی، فکری، انگیزشی که لازمه سازگاری و انطباق پویا در درون نظام خانواده به شمار می‌رود، امکان‌پذیر نخواهد بود (خمسه، ۱۳۸۲)؛ به عبارت دیگر، بسیاری از مشکلات بشری در نظام‌های مختلف، ناشی از غفلت از معنویت و گرایش به مادیگری است. برای رهایی از بحران اخلاقی معاصر و برای احیای روابط صحیح در خانواده باید اقدام جدی کرد که اولویت پرداختن به ارزش‌های اخلاقی و معنوی است. به سبب اهمیت و ضرورت ارزش‌های اخلاقی، این ارزش‌ها باید در نظام تربیتی خانواده جای داده شوند تا زمینه برخورد منطقی با مشکلات زندگی و حفظ سازگاری زناشویی را فراهم آورد. بنابراین، آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی باعث کاهش مشکلات زناشویی شده و در صورت اثربخشی بر سازگاری زناشویی زوجین، می‌توان از آن برای ارتقای سطح رضایتمندی و سازگاری زناشویی استفاده کرد و به روانشناسان، روانپزشکان، مشاوران، مددکاران و کلیه متخصصان دست‌اندرکار در زمینه مسائل زناشویی و ازدواج یاری رساند. در ادامه به طور خلاصه به پژوهش‌های مرتبط با هوش اخلاقی، ارتباط هوش اخلاقی با رضایت از زندگی و سازگاری زناشویی اشاره شده است. پژوهش‌های متعددی ارتباط بین هوش اخلاقی و سازگاری زناشویی (آندرا، ۲۰۰۸، به نقل از تانسی^۱، ۲۰۰۷)؛ و بین آموزه‌های معنوی و رضایت زناشویی و کیفیت زندگی (کالامپالی و همکاران^۲، ۲۰۰۸؛ فنگک^۳، ۲۰۱۱؛ لوئیس و همکاران^۴، ۲۰۰۵؛ شفیع آبادی و همکاران، ۱۳۹۱؛ مصلحی و احمدی، ۱۳۹۱؛ رسولی و سلطانی، ۱۳۹۱؛ صدیقی و همکاران؛ گل محمدیان و همکاران، ۱۳۹۲؛ رسولی و نام آور، ۱۳۹۵؛ مؤذنی جامی و همکاران، ۱۳۹۶؛ مصلحی و احمدی، ۱۳۹۲؛ نظری، ۱۳۸۸؛ خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۶؛ دادلی و کوسیتکی^۵، ۲۰۰۶؛ ماهونی^۶، ۲۰۱۰؛ فولاد چنگ و مرحمتی، ۱۳۹۶؛ یوسف زاده و همکاران، ۱۳۹۷) را نشان

1- Tuncay, T

2- Kallampally, G. A., & et al

3- Feng, E

4- Lewis, C. A., & et al

5- Dudley, & Kosinski,

6- Mahoney

داده اند، کلیت این پژوهش‌ها نشان داده است با وجود توجه و اهتمام فراوان منابع اسلامی به تربیت اخلاقی پژوهش‌های جاری بیشتر منابع روانشناسی را مدنظر قرار داده اند در واقع بر اساس پژوهش‌های انجام شده مذهب و آموزه‌های معنوی تسهیل کننده و سازگاری زناشویی است؛ ولی کمتر پژوهشی به طور مستقیم تاثیر آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی را نشان می‌دهد و در زمینه تاثیر آموزش اخلاقی با رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی پژوهشی انجام نشده است که همین نکته اهمیت انجام پژوهش حاضر را نشان می‌دهد. پژوهش حاضر با نگاه عملی به آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی در بستر زندگی نقش آن را در تسهیل سازگاری زناشویی نشان می‌دهد در این راستا پژوهش حاضر به بررسی تاثیر آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی دانشجویان متأهل دانشگاه پیام نور اصفهان پرداخته است.

فرضیه‌های پژوهش:

- آموزش اخلاق مبتنی بر رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی (رضایت دو نفری) تاثیر دارد.
- آموزش اخلاق مبتنی بر رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی (همبستگی دو نفری) تاثیر دارد.
- آموزش اخلاق مبتنی بر رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی (توافق دو نفری) تاثیر دارد.
- آموزش اخلاق مبتنی بر رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی (ابراز محبت) تاثیر دارد.

۱-۲- روش انجام تحقیق

روش پژوهش از نوع شبه آزمایشی، با پیش آزمون و پس آزمون است. جامعه آماری این پژوهش کلیه دانشجویان متأهل دانشگاه پیام نور اصفهان در سال ۱۳۹۷ بودند. از آنجا که طرح این پژوهش، طرحی مداخله‌ای و شبه آزمایشی است نمونه مورد نظر ۳۰ نفر از دانشجویان متأهل در دو گروه (۱۵ نفر آزمایش و ۱۵ نفر کنترل) در دانشگاه پیام نور تشکیل داده شد. به دلیل اینکه این گروه در جای خاصی مثل کلینیک‌ها جمع‌آوری نشده‌اند تا به طور تصادفی انتخاب شوند. قابل ذکر است کل دانشجویان متأهل شرکت کننده در گروه آزمایش تا پایان جلسه آموزش (با مطالعه مبانی نظری بوربا^۱، ۲۰۰۵ و آیات و روایات، قرآن کریم و همکاری متخصصان مشاوره و علوم تربیتی)؛ «تدوین جلسات آموزشی به این صورت بوده است که محققین به بررسی مبانی نظری برجسته در زمینه تربیت اخلاقی پرداخته و مولفه‌های تربیت اخلاقی مرتبط با ارتباطات خانوادگی را استخراج کرده و با استناد به منابع جلسات آموزشی را تدوین نمودند و محتوای جلسات نیز قبل از اجرا به متخصصان مشاوره و علوم تربیتی نشان داده شد و پس از اعمال اصلاحات لازم به صورت نهایی اجرا شد» و اجرای پس آزمون ۱۰ نفر می‌باشد و ۵ نفر ریزش در گروه آزمایش وجود داشت؛ به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در این تحقیق از روش‌های آماری توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار) و استنباطی (کواریانس چند متغیره^۲) استفاده شده است:

1- Borba

2 - Multiple analysis of covariance

جهت تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده از نرم‌افزار کامپیوتری «SPSS» نسخه نوزدهم استفاده شده است. ضمناً برای کلیه فرضیه‌ها سطح معنی‌داری $\alpha=0/05$ در نظر گرفته شده است. در این پژوهش به منظور اندازه‌گیری متغیر وابسته یعنی سازگاری زناشویی از مقیاس سازگاری زناشویی دو نفره اسپانیر^۱ (اسپانیر، ۱۹۷۶) استفاده شده است. این مقیاس در سال ۱۹۷۶ توسط اسپینر، برای سنجش میزان رضایت زوجی تهیه شده است.

نمره گذاری این مقیاس به شیوه لیکرت است این مقیاس یک ابزار ۳۲ ماده‌ای برای ارزیابی کیفیت رابطه زناشویی می‌باشد. تحلیل عاملی نشان داده است که این مقیاس چهار بعد رضایت دو نفری^۲، همبستگی دو نفری^۳، توافق دو نفری^۴ و ابراز محبت^۵ را مورد سنجش قرار می‌دهد. همسانی درونی کلی این آزمون با کاربرد روش آلفا کرانباخ ۰/۹۶ گزارش شده است (ثنایی، ۱۳۷۹). این ابزار در موارد متعدد در پژوهش‌های داخلی مورد استفاده قرار گرفته است. اسماعیلی (۱۳۷۴) ضریب پایایی آن را ۰/۹۲ و فتحی آشتیانی و احمدی (۱۳۸۳) ضریب پایایی آن را ۰/۹۴ گزارش نموده‌اند.

۱-۳- شیوه مداخله

محتوای جلسات در این پژوهش با تأکید بر آیات قرآن در بعد اخلاقی از راهکارهای مقابله‌ای اسلام برای افزایش سازگاری زناشویی طراحی گردید. در این روش سعی بر آن شد که تلقی آدمی از امور دگرگون شود. ایجاد دگرگونی در تلقی آدمی، از جمله لوازم قطعی تغییر رفتارها و اعمال آنهاست؛ زیرا نوع تلقی و به عبارت دیگر، نحوه ارزیابی امور، یکی از مبناهای مؤثر در نوع رفتارهاست. در قرآن بینش‌های عمده‌ای برای تغییر تلقی انسان از امور مطرح گردیده است که به برخی از آنها اشاره می‌شود (باقری، ۱۳۸۲: ۵۴):

الف) بینش در امور دنیا (ب) بینش در مورد حقیقت انسان (ج) بینش در مورد روش‌های تربیت اخلاقی ساختار جلسات با تأکید بر بینش‌های فوق با استفاده از آیات قرآن و تفسیر آیات و منابع اصیل دینی و سیره‌های تربیتی معصومین^(ع)، جهت دستیابی به اهداف تعیین شده در ۱۰ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای تنظیم شده است (به صورت سخنرانی و کلاس‌های آموزشی در ۱۰ جلسه).

جلسه اول: آشنایی با اعضای گروه، بیان قوانین و اهداف گروه، تعریف و مفهوم اخلاق و ارتباطات خانوادگی از دیدگاه قرآن که «الا بدکرالله تطمئن القلوب» دوم: اهمیت اخلاق و ارتباطات خانوادگی از طریق آیات قرآن، سوم: نقش انبساط ایمان مذهبی در یاران پیامبر^(ص) چهارم: اثر ایمان و توکل بر افزایش اخلاق و ارتباطات خانوادگی، پنجم: نقش صبر در تحمل سختی‌ها و مصائب، ششم: راهبرد دعا درمانی در افزایش اخلاق و ارتباطات خانوادگی، هفتم: نقش صبر در کنار توکل و دعا و سفارش یکدیگر به صبر، هشتم: تبیین شاخص‌های اخلاق و ارتباطات خانوادگی و شرایط آن و ارتباط آن با سلامت روان، نهم: تبیین اراده و اختیار انسان و اهمیت

^۱ - Spanier

^۲ - Dyadic satisfaction

^۳ - Dyadic cohesion

^۴ - Dyadic consensus

^۵ - Affectional expression

الگوگیری و عبرت، دهم: راه حل‌ها نسبی است و جهت کنترل و اصلاح مشکلات و رفتارهای دیگران، محدود است و خداوند به اندازه توان و وسعمان از اما انتظار دارد (مؤمنون، آیه ۶۳). یازدهم: آموزش روش‌های تربیت اخلاقی (روش روش الگویی، مداومت بر عمل، روش تشویق و تنبیه، روش محبت و روش موعظه و نصیحت) با توجه به رویکردهای اسلامی

۱- ۴- یافته‌ها

جدول ۱: آمار توصیفی مولفه‌های سازگاری زناشویی در دو مرحله

متغیر	آماره‌ها	مرحله	میانگین		انحراف معیار	
			گواه	آزمایش	گواه	آزمایش
رضایت دوفری	رضایت دوفری	پیش آزمون	۱۷/۶۰	۱۸/۲۰	۴/۰۵	۲/۴۸
		پس آزمون	۱۷/۴۰	۲۵/۰۱	۵/۰۲	۳/۱۴
همبستگی دوفری	همبستگی دوفری	پیش آزمون	۱۴/۲۰	۱۵/۴۰	۳/۱۳	۳/۶۴
		پس آزمون	۱۵/۰۰	۱۹/۳۰	۳/۰۸	۳/۴۲
توافق دوفری	توافق دوفری	پیش آزمون	۲۳/۵۰	۲۱/۷۰	۸/۲۰	۶/۵۲
		پس آزمون	۲۱/۵۰	۳۴/۵۰	۹/۱۰	۹/۵۶
ابراز محبت	ابراز محبت	پیش آزمون	۸/۵۰	۱۰/۱۵	۲/۸۰	۲/۹۳
		پس آزمون	۹/۲۰	۱۴/۴۰	۳/۱۵	۰/۹۵۰
سازگاری زناشویی	سازگاری زناشویی	پیش آزمون	۷۰/۴۵	۷۴/۴۲	۱۱/۶۵	۱۲/۲۰
		پس آزمون	۷۱/۵۲	۹۲/۴۰	۱۱/۵۴	۱۴/۹۳

نمرات گروه آزمایش در پس آزمون نسبت به پیش آزمون افزایش داشته است. برای بررسی معنی‌داری این تفاوت خلاصه نتایج تحلیل کواریانس در جدول زیر آورده شده است. سطح معنی‌داری تمامی داده‌ها (مولفه‌های سازگاری زناشویی) بیشتر از ۰/۰۵ بوده است؛ از این رو می‌توان گفت که توزیع داده‌های بدست آمده از پرسشنامه‌های تحقیق نرمال است؛ به همین منظور برای آزمون فرضیه‌ها از تحلیل کواریانس استفاده شده است.

جدول (۲): نتایج تحلیل کواریانس تاثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات استقلال در دو گروه

متغیرها	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	F	معنا داری (P))	میزان تاثیر	توان آماری
پیش آزمون	۲۵/۲۶	۱	۲۵/۲۶	۱/۴۵	/۲۴۱	/۰۶۲	۰/۲۱۱

۰/۹۵۰	/۳۹۳	/۰۰۱	۱۴/۲۵	۲۴/۵۰	۱	۲۴۷/۵۰	عضویت گروهی	رضایت دو نفری
۰/۴۴۲	/۱۴۱	/۰۷۱	۳/۵۹	۶۱/۵۱	۱	۶۱/۵۱	پیش‌آزمون	همبستگی
۰/۹۹۸	/۵۳۹	/۰۰۱	۲۵/۷۴	۴۴/۲۹	۱	۴۴۰/۲۹	عضویت گروهی	دو نفری
۰/۶۱۱	/۲۰۰	/۰۲۸	۵/۵۰	۱۵/۷۱	۱	۱۵۳/۷۱	پیش‌آزمون	توافق دو نفری
۰/۸۷۹	/۳۲۸	/۰۰۳	۱۰/۷۳	۲۹/۷۲	۱	۲۹۹/۷۲	عضویت گروهی	
۰/۹۷۷	/۴۳۷	/۰۰۱	۱۷/۰۹	۴۶/۶۵	۱	۴۶۲/۶۵	پیش‌آزمون	ابراز محبت
۰/۹۹۷	/۵۲۳	/۰۰۱	۲۴/۱۰	۶/۳۳۰	۱	۶۵/۳۳۰	عضویت گروهی	

پس از تعدیل کردن اثر پیش‌آزمون با میزان تأثیر ۰/۰۶۲ و توان آماری ۰/۲۱۱، بین میانگین باقیمانده نمرات استقلال آزمودنی‌ها بر حسب عضویت گروهی تفاوت معناداری مشاهده می‌شود ($P < ۰/۰۱$). لذا این فرضیه «آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی میزان سازگاری زناشویی (رضایت دو نفری) دانشجویان گروه آزمایش را در مرحله پس‌آزمون افزایش می‌دهد.» تأیید می‌شود. میزان این تأثیر ۳۹ درصد بوده است. بنابراین آموزش روش‌های تربیت اخلاقی با رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی (رضایت دو نفری) مؤثر است.

پس از تعدیل کردن اثر پیش‌آزمون با میزان تأثیر ۱۴ درصد و توان آماری ۰/۴۴۲، بین میانگین باقیمانده نمرات رشد شخصی آزمودنی‌ها بر حسب عضویت گروهی تفاوت معناداری مشاهده می‌شود ($P < ۰/۰۱$). لذا این فرضیه «آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی میزان سازگاری زناشویی (همبستگی دو نفری) دانشجویان گروه آزمایش را در مرحله پس‌آزمون افزایش می‌دهد.» تأیید می‌شود، میزان این تأثیر ۵۴ درصد بوده است؛ بنابراین آموزش روش‌های تربیت اخلاقی با رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی مؤثر است. توان آماری برابر با ۰/۹۹۸، حاکی از دقت آماری بسیار بالای این آزمون و کفایت حجم نمونه است.

پس از تعدیل کردن اثر پیش‌آزمون با میزان تأثیر ۲۰ درصد و توان آماری ۰/۶۱۱، بین میانگین باقیمانده نمرات هدفمندی در زندگی آزمودنی‌ها بر حسب عضویت گروهی تفاوت معناداری مشاهده می‌شود ($P < ۰/۰۱$). لذا این فرضیه «آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی میزان سازگاری زناشویی (توافق دو نفری) دانشجویان گروه

آزمایش را در مرحله پس از آزمون افزایش می دهد. « تأیید می شود. میزان این تاثیر ۳۳ درصد بوده است؛ بنابراین، آموزش روش های تربیت اخلاقی با رویکرد اسلامی با سازگاری زناشویی (توافق دو نفری) مؤثر است. توان آماری برابر با ۰/۸۷۹، حاکی از دقت آماری بالای این آزمون و کفایت حجم نمونه است.

پس از تعدیل کردن اثر پیش آزمون با میزان تأثیر ۴۳ درصد و توان آماری ۰/۹۷۷، بین میانگین باقیمانده نمرات پذیرش خود آزمودنی ها بر حسب عضویت گروهی تفاوت معناداری مشاهده می شود ($P < 0/01$). لذا این فرضیه «-آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی میزان سازگاری زناشویی (ابراز محبت) دانشجویان گروه آزمایش را در مرحله پس از آزمون افزایش می دهد. « تأیید می شود. میزان این تاثیر ۵۲ درصد بوده است؛ بنابراین، آموزش روش های تربیت اخلاقی با رویکرد اسلامی بر سازگاری زناشویی (ابراز محبت) مؤثر است. توان آماری برابر با ۰/۹۹۷، حاکی از دقت آماری بالای این آزمون و کفایت حجم نمونه است.

۲- بحث و نتیجه گیری

منابع اصیل دینی مثل قرآن کریم و... از مهمترین منابع برای استنباط آموزه های اخلاقی در زمینه ارتباطات خانوادگی است؛ اشاره به روش های تربیت اخلاقی، اصول تربیت اخلاقی از نمودهای بارز اهمیت تربیت اخلاقی و کاربرد آن در زندگی است. از سویی دیگر رویکردهای نظری، از قبیل نظریه دورکیم (مبنی بر اینکه فایده بی نهایت ارزشمند مراسم و مناسک دینی برای هر گروه این است که نتایج مخرب اضطراب و شکست و ناکامی را که همه افراد و جوامع در معرض آن هستند، کاهش می دهد و در پیروانش احساس خوش رضایت اجتماعی را به وجود می آورد) سراج زاده و پویافر و لیم و پاتنام (مبنی بر اینکه افراد مذهبی به خاطر حضور منظم در مراسمات مذهبی و جماعات و ایجاد شبکه های اجتماعی در زندگی خود راضی ترند) و کینگ (مبنی بر کسانی که در مراسمات مذهبی حضور دارند، از نظر رفاه ذهنی در سطح بالاتری قرار دارند) منطبق است. از این نظریه ها می توان استنباط کرد: آموزه های دینی به خاطر افزایش تعامل اجتماعی بین اعضای خانواده، ارتقای صمیمیت و حمایت گسترده تر باعث افزایش سطح سازگاری زناشویی می شود. از این نظریه ها می توان استنباط کرد: افزایش انعطاف پذیری در برابر مشکلات و احساس توان کنترل در افراد مذهبی می تواند پیامدهای مفید و مثبتی برای فرد در زندگی داشته باشد که باعث افزایش سطح سازگاری زناشویی وی شود.

از آنچه یاد شد نتیجه می گیریم که «آموزش مهارت های زندگی و فضایل اخلاقی» برای رساندن انسان به سعادت فردی و رفاه اجتماعی، امری است بسیار ضروری، رشد و سازندگی فکری و اخلاقی انسان، زیر سایه تعلیم و تربیت، محقق می شود. هیچ جامعه ای به سعادت و خوشبختی نمی رسد، مگر آنکه فرزندان آن جامعه به از نظر اخلاقی رشد کنند. یکی از نهادهای مهم، که به درستی می تواند پایه و اساس کلیه نهادها و ارگان های دیگر جامعه باشد و سعادت انسان ها را تضمین کند، نهاد مقدس «آموزش و پرورش» است و دین اسلام در این راستا بهترین آموزه ها را ارائه داده است. آموزه های تربیت اخلاقی بر شناخت خود، شناخت هستی، شناخت خالق هستی و ذات مطلق مبتنی است و با بهره گیری از ضمیر ناخود آگاه افراد اصول عشق به خود، عشق به هموع، عشق به طبیعت، عشق به تاریخ و زندگی دینی و مذهبی تلاش دارد تا انسان هایی پرورش دهد که بیش از پیش برای انسان

بودن احترام قایل باشند و بیش از پیش برای زندگی و طبیعت و هم‌نوع ارزش قایل باشد و به آن‌ها عشق بورزد که این عشق ورزیدن به زندگی و هم‌نوع و طبیعت همان تعالیم روح بخش مکاتب الهی به ویژه مکتب انسان‌ساز اسلام است.

نتایج پژوهش نشان داده است که آموزش اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی میزان سازگاری زناشویی به ترتیب بر سازگاری زناشویی (رضایت دو نفری، همبستگی دو نفری، توافق دو نفری، ابراز محبت) دانشجویان متأهل دانشگاه پیام نور اصفهان گروه آزمایش را در مرحله پس‌آزمون تأثیری معنادار دارد.

در واقع، یافته‌ها بیانگر این است که آموزش و تربیت اخلاق بر اساس رویکرد اسلامی در درجه اول باعث بهبود روابط زوجین می‌شود و به افراد کمک می‌کند برای گذراندن اوقات فراغت خود با خانواده برنامه‌ریزی مناسبی انجام دهند. تربیت اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی در درجه بعدی به افراد کمک می‌کند تفاوت‌های فکری همسر خود را پذیرفته و با آن سازگار شوند. در درجه چهارم به افراد کمک می‌کند تعارضات بین خود و همسر را به خوبی حل کنند و در نهایت باعث می‌شود سازگاری زناشویی آنها ارتقا یابد. تربیت اخلاقی مبتنی بر رویکرد اسلامی انسان‌ها را از طریق گوناگون مانند تعریف معنای زندگی آماده می‌کند. در حقیقت پابندی به آموزه‌های اخلاقی در دین جامع اسلام منجر به ایجاد روابطی بدون تنش و مستحکم بین همسران می‌شود که این امر خود سازگاری زناشویی را که همان احساس خوشبختی و رضایت از یکدیگر می‌باشد در پی خواهد داشت. یافته‌های پژوهش حاضر به صورت مستقیم و غیر مستقیم با یافته‌های حیرت و همکاران (۱۳۹۳)، و سی^۱ (۲۰۱۲)، احمدی و خواجه‌وند (۱۳۹۶)، همسو است. این پژوهش‌ها به صورت نسبی به این موضوع اشاره داشتند که باورهای مذهبی، اخلاق و آموزه‌های معنوی بر سازگاری زناشویی تأثیر مثبتی دارند.

با توجه به نتایج پژوهش می‌توان گفت که آموزش اخلاقی با رویکرد اسلامی در شناخت و ارتباط دوستانه با خدا و بندگان و تحقق فضائل در خویشتن، مفهوم می‌یابد و از ارکان آن، نوع ارتباطات ضابطه‌مند زن و مرد است که موفقیت در ارکان دیگر از آموزش اخلاقی اسلامی را تسهیل می‌کند و بر بسیاری از ابعاد زندگی فردی، اجتماعی و معنوی افراد تأثیر می‌گذارد. در حقیقت، سنگ بنای زندگی زناشویی باید به گونه‌ای نهادینه شود که عملکرد مطلوب خانواده و ارتقا آموزش اخلاقی اسلامی اعضای آن را به دنبال داشته باشد. موفقیت در ازدواج و رضایت زوجین از یکدیگر و سازگاری زناشویی، در سایه معنویت شکل می‌گیرد، احتمالاً معنویت با دید و افق گسترده‌ای که در ذهن آدمی فراهم می‌سازد نیروی سازشی عمده‌ای در روابط زن و مرد به وجود می‌آورد. یافته‌های این پژوهش و پژوهش‌های قبلی نشان دادند که آموزش اخلاقی با سازگاری زناشویی رابطه دارد. در ضمن، نتایج این تحقیق گویای این مطلب است که آموزش مهارت‌های مقابله با رویکرد اسلامی با نوع و کیفیت ارتباطات زن و مرد ارتباط بیشتری دارند. از طرفی، سردی و طلاق عاطفی دو مشکل مهم و رایج عصر امروز، با میزان اعتقادات و آگاهی‌های دینی و تربیت مبتنی بر آموزه‌های اسلامی ارتباط

معکوس دارند (مومنی و آزادی فرد، ۱۳۹۴). بنابراین، یکی از پیشنهادها برای تحقیق برای مطالعات آتی، تفحص بنیادی در متون اصیل اسلامی و استخراج راهکارهای عملی برای مقابله با مشکلات خانوادگی و در گام بعدی بررسی تأثیر این راهکارها بر کاهش مشکلات خانوادگی و ارتباطی است. مقایسه روش‌های روان درمانی صرف و روش‌های درمانی مبتنی بر آموزه‌های دینی نیز می‌تواند موضوع تحقیقات بعدی باشد. به طوری که افراد بهره‌مند از اعتقادات مذهبی بالا، در مواجهه با مشکلات زندگی بیشتری دارند. همچنین با افزایش میزان اعتقادات مذهبی در این افراد، روحیه مسؤلیت‌پذیری، همدلی و خوش‌بینی در آنها تقویت می‌شود. این نتایج به صورت غیر مستقیم با نتایج پورمحسنی و همکاران (۱۳۸۹)، منجزی و همکاران (۱۳۹۱)، سالاری‌فر (۱۳۹۳) بنت^۱ (۲۰۰۹)، هانلر و گنجوز (۲۰۰۵)^۲، اورتینگال و ونستیوگن^۳ (۲۰۰۶)، آنتونسن^۴ (۲۰۰۳) و فیس و تامکو^۵ (۲۰۰۱) همخوان است.

در این راستا برای بهبود آموزش اخلاقی خانواده‌ها بر اساس آموزه‌های اسلامی بهتر است کارگاه‌های آموزش اخلاقی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی برای خانواده‌ها برگزار شود و حضور در دوره‌های روانشناسی و آموزش اخلاقی برای زوجین قبل از ازدواج اجباری شود و در نهایت متخصصان دینی و تربیتی در تدوین کتب درسی و برنامه‌های درسی مشارکت داشته باشند.

فهرست منابع

- احمدی، خدابخش. (۱۳۸۲). «شناسایی عوامل موثر بر سازگاری زناشویی و مقایسه اثر بخشی دو روش مداخله‌ای تغییر سبک زندگی و حل مسئله در زوجین دارای ناسازگاری زناشویی». پایان نامه دکتری. دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی.
- اکبری، بهمن و خدادادی، نعیمه (۱۳۹۲). «بررسی تاثیر آموزش مصون سازی در مقابل استرس بر میزان رضایت زناشویی و تعارضات زناشویی همسران مبتلا به اختلال استرس». مجله علمی دانشگاه کردستان؛ ۱۸(۱)، ۱۰۳-۱۰۴.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۶) «نگاهی دوباره به تربیت اسلامی». تهران: انتشارات مدرسه.
- باقری، خسرو. (۱۳۸۲). «نگاهی دوباره به تربیت اسلامی». تهران: انتشارات مدرسه.
- بهرامی احسان، هادی (۱۳۷۸). «بررسی مولفه‌های بنیادی سازش یافتگی در آزادگان ایرانی». رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس.
- پورمحسنی، فرشته (۱۳۸۹). «طراحی برنامه توانمندسازی زوجین بر مبنای الگوی رضایتمندی زناشویی و مقایسه آن با برنامه توانمندسازی انریچ». رساله دکتری روانشناسی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس.

1- Bennet JW

2- Hunler OS, Gencoz TI

3- Orathinkal J, Vansteewegen A.

4- Antonsen JL

5- Fiese, BH, Tomcho, TJ.

جزایری، رضوان السادات (۱۳۸۹). «مقایسه تأثیر آموزش شناختی- رفتاری و آموزش شناختی- رفتاری با رویکرد اسلامی بر میزان همسرآزاری و اختلالات رفتاری فرزندان آنها. دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی»، دانشگاه اصفهان.

جعفریان، هادی و همکاران. (۱۳۹۳). «اثر بخشی آموزش‌های اخلاق محور بر میزان علاقه و رضایت زناشویی زوجین (مطالعه موردی: خانواده کارکنان نیروی انتظامی استان چهارمحال و بختیاری)». فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی چهارمحال و بختیاری، ۶(۲)، ۸۱-۱۰۲.

جمشیدی سولکلو، بهنام؛ عرب مقدم نرگس؛ درخواه فریده. (۱۳۹۳). «رابطه دینداری و تاب‌آوری در دانش‌آموزان راهنمایی و دبیرستان شهر شیراز. فصلنامه اندیشه نوین دینی»، ۱۰(۱)، ۱۶۱-۱۴۲.

چراغی، مونا و مولوی، حسین. (۱۳۸۵). «بررسی رابطه بین ابعاد دینداری و سلامت عمومی در دانشجویان دانشگاه اصفهان». مجله پژوهش‌های تربیتی و روانشناختی، ۲(۲)، ۱-۲۲.

حرّ عاملی، محمد بن حسن. (۱۳۸۷). **وسائل الشیعه**. قم: موسسه فرهنگی و اطلاع‌رسانی تبیان.
حسن‌پور، مجید و همکاران. (۱۳۹۰). «بررسی تأثیر آموزش اصول اخلاق پرستاری بر حساسیت اخلاقی در تصمیم‌گیری پرستاران بیمارستان‌های تأمین اجتماعی استان کرمان سال ۱۳۸۹». اخلاق و تاریخ پزشکی، ۱۴(۵)، ۶۴-۵۸.

حسینی نسب، سیدداود. هاشمی نصرت آباد، تورج. و فتوحی بناب، سکینه. (۱۳۸۸). «بررسی رابطه بین جهت‌گیری مذهبی و سازگاری زناشویی». فصلنامه روان‌شناسی دانشگاه تبریز، ۴(۹۵)، ۸۲-۱۴.
حیرت، عاطفه و همکاران. (۱۳۹۳). «نقش ابعاد سبک زندگی زوجی در پیش‌بینی سازگاری زناشویی». فصلنامه علمی پژوهشی زن و جامعه، ۵(۲)، ۱۴۵-۱۵۸.

خدایاری‌فرد، محمد. (۱۳۸۶). «رابطه نگرش مذهبی با رضایتمندی زناشویی در دانشجویان متأهل». خانواده پژوهی، ۳(۵۰)، ۶۱۱-۶۲۰.

خرم‌شاهی، بهاء‌الدین. (۱۳۸۳). **قرآن مجید**. تهران: نمایشگاه بین‌المللی قرآن کریم.
خمسه، اکرم. (۱۳۸۲). **آموزش قبل از ازدواج**. تهران: دانشگاه الزهراء (س). پژوهشکده زنان.
دانش، عصمت. (۱۳۸۹). «تأثیر خودشناسی اسلامی در افزایش میزان سازگاری زناشویی». مجله تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره، ۳(۳۰)، ۸-۱۱.

رحیمی کیان، فاطمه و هکاران. (۱۳۸۵). «فراوانی و شدت افسردگی و ارتباط آن با نگرش مذهبی در دانش‌آموزان دبیرستان‌های شهرستان کرج». فصلنامه دنا، ۱(۲)، ۱-۲۵.

رسولی، رضا؛ نام‌آور، لیلا. (۱۳۹۵). «تأثیر باورهای مذهبی و امیدواری بر رضایت زناشویی در زوج‌های ناباور». مطالعات روانشناسی و علوم تربیتی، ۲(۴)، ۱۸۹-۲۰۰.

رسولی، رویا؛ سلطانی، سمیه. (۱۳۹۱). «مقایسه و بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی و عمل به باورهای دینی با سازگاری زناشویی در طلاب و دانشجویان». خانواده پژوهی، ۸(۶)، ۴۳۷-۴۴۵.

- رفاهی، سید علی اصغر؛ شامبیانی، هوشنگ. (۱۳۹۶). «تاثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر میزان رضایت زناشویی متقاضیان طلاق در مرکز تحکیم بنیان خانواده شهر یزد». طلوع بهداشت، ۱۶(۶)، ۷۹-۸۸.
- سالاری‌فر، محمدرضا. (۱۳۹۳). «طراحی زوج درمانی شناختی رفتاری مبتنی بر متون اسلامی و مقایسه کارآمدی آن با زوج درمانی شناختی رفتاری توسعه یافته در افزایش رضایت زناشویی زوج‌ها»، رساله دکتری روانشناسی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- سلیمی، فرزین و همکاران. (۱۳۹۱). «بررسی اصول اخلاق خانوادگی و همسررداری نزد پیامبر (ص)». جل‌المتین، ۲۱-۶.
- سیفی، سیدجواد و همکاران. (۱۳۹۴). «رابطه بین اخلاق، ارزش‌های شخصی و رضایت زناشویی در بین زوجین در شهر مغان». دو فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی، ۵(۱)، ۱۱۶-۱۳۰.
- شفیع‌آبادی، عبدالله و همکاران. (۱۳۹۱). «تاثیر آموزش‌های اسلامی خانواده بر افزایش رضایت زناشویی زوجین». اندیشه‌های نوین تربیتی، ۸(۳)، ۹-۳۰.
- صدیقی، اکرم و همکاران. (۱۳۹۳). «بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با سازگاری زناشویی زوجین». دین و سلامت، ۲(۱)، ۴۳-۵۶.
- صدیقی، اکرم و همکاران. (۱۳۹۳). «بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی با سازگاری زناشویی زوجین». دین و سلامت، ۲(۱): ۴۹-۵۶.
- عزیزی، امیر و همکاران. (۱۳۹۴). «بررسی تاثیر آموزش اصول اخلاق پرستاری بر قضاوت اخلاقی پرستاران». آموزش پرستاری، ۴(۴)، ۸-۱.
- فتاح‌پور مرنندی، مرتضی و همکاران. (۱۳۹۲). «بررسی تاثیر آموزش‌های اخلاقی بر تصمیم‌گیری اخلاقی مربیان ورزشی». معرفت اخلاقی، ۴(۲)، ۵۵-۶۴.
- فولادچنگ، محبوبه؛ مرحمتی زهرا. (۱۳۹۶). «اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی از منظر اسلام و روان‌شناسی بر بهزیستی روان‌شناختی». مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی، ۲(۲): ۹۱-۱۱۲.
- قادری، مریم و همکاران. (۱۳۹۶). «تاثیر آموزش مهارت‌های زندگی با رویکرد اسلامی بر افسردگی، اضطراب و استرس زنان مبتلا به اختلالات روانی مزمن». روانشناسی و دین، ۳۸(۳)، ۱۷-۴۰.
- قاسمی، علیرضا؛ ساروخانی، باقر. (۱۳۹۲). «عوامل مرتبط با طلاق در زوجین متقاضی طلاق توافقی». مطالعات علوم اجتماعی ایران، ۱۰(۳۹)، ۶۹-۸۷.
- قاسمی، علیرضا؛ ساروخانی، باقر. (۱۳۹۳). «عوامل اجتماعی طلاق و سلامت روانی - اجتماعی در زوجین متقاضی طلاق توافقی و غیر توافقی». مجله فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، ۲۶(۲)، ۷-۳۸.
- گل‌محمدیان، محسن و همکاران. (۱۳۹۲). «اثربخشی آموزش هوش اخلاقی، معنوی و فرهنگی بر ناسازگاری زناشویی زنان». دو فصلنامه مشاوره و روان‌درمانی خانواده، ۳(۲)، ۲۰۹-۲۳۳.
- مجلسی، محمد باقر. (۱۳۸۶). **بحارالانوار**. تهران: اسلامیه.

- مصلحی، جواد واحمدی، محمدرضا. (۱۳۹۲). «نقش زندگی مذهبی در رضامندی زناشویی زوجین»، روانشناسی و دین. ۶(۲)، ۷۵-۹۰.
- مظاهری، حسین. (۱۳۸۹). «نگرش اخلاقی بر فضائل و سیره نبوی (تجلی حق)». تهران: نشر حدیث راه عشق. منجزی، فرزانه و همکاران. (۱۳۹۱). «اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی با رویکرد اسلامی بر رضایتمندی زناشویی زوج‌ها». دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی؛ (۴۷)، ۳-۱۰.
- مؤذن جامی، عارفه و همکاران (۱۳۹۶). «پیشینی کیفیت زندگی زناشویی براساس جهت‌گیری معنوی». دین و سلامت؛ (۲)۵، ۳۱-۴۰.
- موسوی، سیده فاطمه. (۱۳۹۷). «نقش تعهد شخصی، اخلاقی و ساختاری به ازدواج در پیشینی توافق، رضایت و انسجام زناشویی». رویش روان‌شناسی؛ (۱۱)۷، ۹۳-۱۱۰.
- مومنی، خدامراد؛ آزادی فرد، صدیقه (۱۳۹۴). «رابطه دانش و نگرش جنسی و باورهای ارتباطی با طلاق عاطفی». دو فصلنامه آسیب‌شناسی مشاوره و غنی‌سازی خانواده؛ (۲)، ۳۴-۴۵.
- نظری، علی محمد. (۱۳۸۸). «مبانی زوج‌درمانی و خانواده‌درمانی». جلد دوم، تهران: علم.
- یاوری، فاطمه. (۱۳۸۵). «تاثیر فیلم‌های معناگرا با توجه به شاخص‌های شخصیتی بر نگرش مذهبی و احساس معنابخش بودن زندگی در دانشجویان مقطع کارشناسی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه شهید بهشتی.
- یوسف‌زاده، پروین و همکاران. (۱۳۹۷). «بررسی اثربخشی آموزش مهارت‌های معنوی (مبتنی بر آموزه‌های قرآن کریم و روایات ائمه^(ع)) بر شادکامی و سرمایه روان‌شناختی دانش‌آموزان». مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی. ۳(۲): ۱۷۰-۱۴۳

Antonsen JL (2003) ; “ God in marital triangle: A phenomenological study of the influence of Christian faith in the marriage relationship For Master of Art ”; Trinity Western University. unpub.

Asgari P, Roshani Kh, Mehri Adriani M (2010)) ; “ The Relationship Between Religious Belief, Optimism and Spiritual Health Of Ahwaz University”; New Finding In Psychology; 3(5) : 27-39.

Bennet JW (2009) ; “ The effect of Christian values on marital satisfaction: A literature review Master of Social Science”; University of South Australia.

Borba, M. (2005). The step- by – step plan to building moral intelligence, Nurtuing Kids Heart & Souls, National Educator Award, National council of self-esteem. Jossey - Bass.

Bouchard, G. , Lussier, y. , Sabourin, S. (1999). Personality and marital adjustment: utility of the five – factor model of personality. Journal of marriage and family therapy, 61 (3) , 651- 661.

Carlson,J. ,& Sperry,L. (2010). Recovering intimacy in love relationships : a clinician’s guide. New York : Routledge

DeMaris A, Mahoney A, Pargament KI(2010) ; “ Sanctification of marriage and general religiousness as buffers of the effects of marital inequity. *Journal of Family Issues*; 31(10) ,pp1255-1278.

Dollahite, D. C. , & Lambert, N. M (2007) ; “ Forsaking all others: How religious involvement promotes marital fidelity in Christian, Jewish, and Muslim couples”; *Review of Religious Research*, 48(3). Pp 290-307.

Dudley, M. , & Kosinski, F (2006) ; “Religiosity and marital satisfaction: A research note. *Review of Religious Research*”; 32(1) ,pp 78-86.

Feng, E (2011) ; “The impact of spiritual well-being, gratitude, and loneliness on marital satisfaction among Korean American pastors and spouses”; *Dissertation: university of California*

Ferraro, K. F & Kelly-Moor, J. A (2006) ; “Religious consolation among men and women: Do health problem spure seeking? ”; *Journal for the Scientific Study of Religion*, 39,pp 220-234.

Fiese, BH, Tomcho, TJ (2001)) ; “Finding meaning in religious practices: The relation between religious holiday rituals and marital satisfaction. *Journal of family Psychology*”; 15 (4) ,pp597-609.

Goodman, M. A. , & Dolahite, D. C (2007) ; “How religious couples perceive the influence of God in their marriage”; *The Review of Religious Research*, 48, 141–155.

Gordon, K. C, Hughes, F. M, Tomcik, N. D, Dixon, L. J, & Litzinger, S. C. (2009). *Widening Spheres of impact: The role of Forgiveness in Martial and Family Functioning*, *Journal of Family Psychology*, 23(1) : 1-13.

Hunler OS, Gencoz TI (2005) ; “The effect of religiousness on marital satisfaction: Testing the mediator role of marital problem solving between religiousness and marital satisfaction”; *Contemporary Family Therapy*,27(1) ,pp123-136.

Kallampally, G. A, & et al (2008) ; “ Gender, Psychological Resilience, Acculturation and Spirituality as Predictors of Asian Indian American Marital Satisfaction”; *Journal of Spirituality in Mental Health*, 10(1) , pp35-52

Lambert, N. M. , & Dolahite, D. C (2006) ; “ How religiosity helps couples prevent, resolve, and overcome marital conflict”; *Family Relations*, 55, pp439-449.

Lauer, E. F. (1985) ; “ The holiness of marriage: Some new perspectives from recent sacramental theology”; *Studies in Formative Spirituality*, 6,pp 215–226.

Lewis, C. A, & et al (2005) ; “Religious orientation, religious coping and happiness among UK adults”; *Personality and Individual Differences*, 37, pp 1816-1825.

Maddi, S. R. ; Brow, M. ; Khoshaba, D. M. & Vaitkus, M (2006) ; “ Relationship of hardiness and religiousness to depression and anger consulting psychology”; *Consulting Psychology Journal: Practice and Research* 3,pp 148-161.

Mahoney, A (2005)) ; “Religion and Conflict in Marital and Parent-Child Relationships”; *Journal of Social Issues*, 61(4) , pp 689-706.

Mahoney, A. , Pargament, K. I. , Tarakeshwar, N. , & Swank, A. B (2001)) ; “ Religion in the home in the 1980s and 90s: Meta-analyses and conceptual analyses of links between religion, marriage, and parenting”; *Journal of Family Psychology*, 15,pp 559–596

Minnotte, K. L. , Pedersen, D. and Mannon, S. E. (2010) *The emotion ter-rain of parenting and marriage: Emotion work and marital satisfaction. The Social Science Journal*, 47, pp747-761.

Mohr, D. C (2007) ; “Stress and multiple sclerosis”; *Journal of Meirp;pgu. II65II68.*

Mustafa, S. J. , Loper, K. , Purden, M. , Zelkowitz, P. , & Baron, M (2012) ; “Better Marital Adjustment is Associated with Lower Disease Activity in Early Inflammatory Arthritis”; *Turk J Med Sci*; 42,pp 1180-1185.

Orathinkal J, Vansteewegen A (2006) ; “Religiosity and marital satisfaction”; *Contemporary Family Therapy*,28(4) : 497-504.

Schumacher, J. A. , Leonard, K, E(2005) Husbands and wives marital adjustment, verbal aggression, and physical aggression as longitudinal predictors of physical aggression in early marriage. *Journal of consulting and clinical psychology*, 73(1) , 28.

Spanier, G. B (1976) ; “Measuring dyadic adjustment: New scales for assessing the quality of marriage and similar dyads”; *Journal of Marriage and Family*, 38, pp15-28.

Tuncay, T(2007)) ; “ Spirituality in coping with HIV/AIDS”; *HIV & AIDS Review*,. 6 (3) , pp 10-15.

Unterrainer H. F (2010) ; “Dimensions of Religious/Spiritual Well-Being and their relation to Personality and Psychological Well-Being”; *J of Personality and Individual Differences*, 46 (3) , pp192-197.

Vasi, A (2012) ; “Designed to compare the effectiveness of a treatment plan based on the principles of narrative therapy and treatment based on Quranic teachings in reducing marital conflict”; *Journal of Counseling and Family Therapy* 3 (2) ,pp340-357.

Walsh,F. (2009). *Spiritual resources in family therapy*. New York: Guilford.